

ANEKSI 1 – PËRMBLEDHJE E ANALIZES SË KUADRIT LIGJOR DHE INSTITUCIONAL MBI MENAXHIMIN E MBETJEVE PLASTIKE NË SHQIPËRI

Prodhimi¹, konsumi dhe mbetjet plastike po shtohen në mënyrë eksponenciale, duke ndikuar në ekosistemet detare, të ujërave të ëmbla dhe tokësore dhe duke kontribuar në gazet me efekt serrë (GES) dhe në emetimet kimike të rrezikshme e me pasoja për shëndetin e njeriut, ekonominë dhe mirëqenien sociale anembanë botës. Qëllimi kryesor i këtij studimi² është kryerja e një analize mbi kuadrin ligjor dhe institucional në fuqi dhe në diskutim në Shqipëri, lidhur me parandalimin e ndotjes plastike dhe menaxhimin e këtij lloji mbetjesh.

Në përpykjet e saj për tu anëtarësuar në BE, Shqipëria po negocion kapitullin e gjerë dhe mjaft kërkues të acquis të BE-së mbi Mjedisin dhe Ndryshimet Klimatike (Kapitulli 27). Menaxhimi i mbetjeve është një nënkapitull i madh i kapitullit 27, duke përfshirë një sërë kërkesash për zhvillimin dhe/ose përmirësimin e kuadrin ligjor dhe krijimin e institucioneve efektive për të mbështetur zbatimin dhe vënien në jetë të këtyre kërkesave. Për më tepër, çështjet e menaxhimit të mbetjeve janë të ndërlydhura me kalimin drejt Ekonomisë Qarkulluese, veçanërisht për prodhimin, shpërndarjen, shitjen dhe konsumin e produkteve plastike. Direktiva e Mbetjeve dhe Direktiva e CE-së sigurojnë dispozita që synojnë të ndalojnë plotësisht prodhimin e mbetjeve ose të transformojnë mbetjet në një burim të vlefshëm. Legjislacioni i BE-së për plastikën përmban një numër detyrimesh dhe objektivash, duke përfshirë objektivat minimale të riciklimit për materialet plastike të paketimit, grumbullimin e ndarë të mbetjeve plastike dhe përmbajtjen minimale të plastikës së ricikluar për shishet plastike, si dhe ndalimin e disa produkteve plastike me një përdorim.

Në Shqipëri, të gjitha detyrimet e raportimit, planifikimi i politikave, formulimi i strategjisë dhe monitorimi i zbatimit të çështjeve të menaxhimit të mbetjeve koordinohen nga Ministria e Turizmit dhe Mjedisit (MTM) si institucioni kryesor (GIZ & MTM, 2020). Ministria e Turizmit dhe Mjedisit, duke qenë një institucion politikë-bërës, ka përparuar në hartimin dhe miratimin e kuadrin ligjor në fushën e mbetjeve në përputhje me direktivat dhe rregulloret e BE-së. Një sfidë për vitet e ardhshme është administrimi dhe zbatimi i këtyre ligjeve, si dhe grumbullimi i të dhënave të nevojshme cilësore për të vlerësuar e mbështetur përparimin e arritur. Mungesa e bashkëpunimit dhe/ose mbivendosja e kompetencave të institucioneve qendrore dhe lokale pengojnë zbatimin efektiv. Aktet kryesore të legjislacionit që kanë të bëjnë me çështjet e menaxhimit të mbetjeve përfshijnë:

- Ligjin Nr. 10431, datë 09.06.2011 "Për mbrojtjen e mjedisit", i ndryshuar.
- Ligjin Nr. 10463, datë 22.09.2011 "Për menaxhimin e integruar të mbetjeve", i ndryshuar.
- Ligjin Nr. 8094/1996 "Për eliminimin e mbetjeve publike".

Përveç kësaj, ka një numër të madh vendimesh qeveritare që rregullojnë aspekte të ndryshme të menaxhimit të mbetjeve, duke përfshirë katalogun e klasifikimit të mbetjeve, djegien e mbeturinave, ndërtimin dhe funksionimin e landfilleve, grumbullimin dhe trajtimin e mbetjeve specifike (automjete, vajra, pajisje elektrike dhe elektronike, ambalazhe, bateri, goma të përdorura, metale, mbetjet e ndërtimit, mbetjet spitalore dhe materiale të tjera të rrezikshme). Qeveria ka miratuar edhe vendimet që rregullojnë grumbullimin e diferencuar të mbetjeve në burim dhe masat për kostot e menaxhimit të integruar të mbetjeve, si dhe rregullat për mbajtjen, përditësimin dhe publikimin e statistikave të mbetjeve.

Shqipëria ka miratuar kuadrin ligjor për menaxhimin e mbetjeve duke përafuar legjislacionin e BE-së për mbetjet, veçanërisht Direktivën Kuadër të BE-së për mbetjet. Megjithatë, nevojitet një përputhje dhe harmonizim i mëtejshëm me këtë direktivë. Zbatimi i kuadrin ligjor mbetet një është sfidë për shkak të mungesës së stafit, bashkëpunimit të pamjaftueshëm ndër-institucional, mangësive të buxhetit dhe mekanizmave të dobët të zbatimit.

¹ Zgjidhje rrethore për ndotjen plastike Programi i Integruar, 2022, www.thegef.org

² Ky studim u realizua në kuadër të projektit PLASTIMED, të udhëhequr nga aktorët BeMed. Projekti synon të identifikojë si burimet, ashtu edhe ndikimet e ndotjes plastike dhe mikropastike në Mesdhe. Qëllimi i projektit është të përcaktojë dhe të kuptojë më mirë origjinën dhe tipologjinë e plastikës nga njëra anë dhe dispersionin e tyre dhe për këtë arsye ndikimin e tyre potencial në mjedis nga ana tjetër.

Në nivel rajonal, kjo temë është një element i rëndësishëm i shtyllës së ekonomisë qarkulluese të Axhendës së Gjelbër të Ballkanit Perëndimor dhe Planit të Veprimit lidhur me të deri në vitin 2030. Në këtë kontekst, Shqipëria, së bashku me pesë ekonomitë e tjera të Ballkanit Perëndimor, ka lëshuar një deklaratë të përbashkët mbi parandalimin e ndotjes plastike, përfshirë plehrat detare, në Samitin e Procesit të Berlinit 2023.

Sektori i mbetjeve në Shqipëri po përballet me disa sfida. Këto sfida përfshijnë mungesën e ndërgjegjësimit publik për mjedisin, ndotjen e zgjeruar të mjedisit dhe mungesën e transparencës mbi veprimet ndaj menaxhimit të mbetjeve në nivel lokal, veçanërisht në reduktimin e mbetjeve plastike. Trajtimi i këtyre çështjeve kërkon strategji gjithëpërfshirëse që kapërcejnë pabarazitë ligjore, shoqërore dhe ekonomike. Pavarësisht miratimit të dokumenteve strategjike gjithëpërfshirëse dhe planeve të veprimit nga qeveria shqiptare, zbatimi efektiv i tyre mbetet një sfidë e jashtëzakonshme në vitet në vazhdim.

Shqipëria nuk ka sistem të përgjegjësive së zgjeruar të prodhuesve (EPR). Sasia e paketimit të vënë në treg nuk raportohet. Këto të dhëna pritet të mblidhen sapo Shqipëria të miratojë Ligjin e ri për EPR në vitin 2024, kur të zbatohet detyrimi për importuesit dhe prodhuesit për të raportuar të dhënat.

Shqipërisë i mungon një sistem kombëtar për grumbullimin e ndarë të mbetjeve. Aktualisht ka vetëm shtatë skema të vogla të grumbullimit të plastikës në shtatë bashki të vendit, ndërsa sasia e materialit të mbledhur nga mbledhësit e mbeturinave raportohet të jetë rreth 18%, kryesisht plastikë. Shqipëria ka miratuar kohët e fundit një Strategji dhe Plan të ri të Menaxhimit të Mbetjeve për periudhën 2020-2035 për t'u përshtatur me kërkesat themelore të politikave të BE-së në sektorin e menaxhimit të mbetjeve. Ky kuadër strategjik synon të sigurojë shërbime gjithëpërfshirëse të grumbullimit të mbetjeve bashkiake për të gjithë banorët në të gjithë Shqipërinë. Për më tepër, strategjia përcakton masat për grumbullimin e ndarë të mbetjeve dhe vendos objektiva ambicioze për riciklimin dhe rikuperimin e mbetjeve të ndryshme, përfshirë mbetjet plastike.

Edhe pse ligji i mbetjeve në Shqipëri është ndryshuar për të ndaluar prodhimin, importin dhe shitjen e disa kategorive të qeseve plastike me një përdorim, nevojitet më shumë përpunime me legjislacionin e BE-së. Një grup pune është krijuar për të siguruar zbatimin e ndalimit dhe për të vendosur dënime për mosrespektim.

Sipas Strategjisë Kombëtare të Menaxhimit të Mbetjeve, në Shqipëri llogaritet të prodhohen mesatarisht 0.9 kg/ditë/banor mbetje urbane, me variacione që shkojnë nga 0.4 kg/ditë/banor në zonat rurale deri në 1.2 kg/ditë/banor në zonat urbane. Këto vlerësime bazohen në gjykimin e ekspertëve dhe në disa vlerësime pilot të kryera në vend, pasi ka mungesë të matjeve gjithëpërfshirëse. Edhe pse strategjia nuk jep një parashikim zyrtar, përgjithësisht është rënë dakord se mund të mos ketë një rritje të ndjeshme të prodhimit të mbetjeve në vitet e ardhshme, kjo lidhet kryesisht me një rënie të ndjeshme të popullsisë. Shifrat tregojnë një luhatje të konsiderueshme në sasinë e mbetjeve urbane të menaxhuara gjatë viteve, duke e bërë të vështirë projektimin e saktë të prodhimit të ardhshëm të mbetjeve.

Niveli i prodhimit të mbetjeve bashkiake në Shqipëri klasifikohet si mesatar, krahasuar me ekonomitë fqinje, me një prirje të lehtë në rënie gjatë viteve të fundit. Mbetjet bashkiake ranë nga 1.4 milionë ton në vitin 2015 (që korrespondojnë me 491 kg/frymë) në 0.9 milionë ton në vitin 2021 (ose 311 kg/frymë) (Eurostat, 2021), nga të cilat letra dhe kartoni përfaqësojnë rreth 8% të totalit të mbetjeve të menaxhuara në Shqipëri dhe plastika arrin në rreth 9%. Megjithatë, kjo ulje i atribuohet përmirësimit të raportimit të mbetjeve me kalimin e viteve dhe kështu nuk mund të tregojë një prirje reduktuese në vetvete (EEA, 2021). Megjithatë, të dhënat ende nuk konsiderohen me cilësi të lartë pasi nuk ka statistika të sakta për prodhimin e mbetjeve. Të dhënat dhe raportet bazohen në vlerësimet e bashkive dhe kompanive të riciklimit, me përjashtim të atyre pak bashkive që i çojnë mbeturinat e tyre në një landfill sanitar ose incenerator të pajisur me pajisje peshimi (EEA, 2021).

Ka disa përpjekje të vazhdueshme për të përmirësuar statistikat e mbetjeve. Midis viteve 2020 dhe 2022, Ministria e Turizmit dhe Mjedisit zhvilloi një përpjekje për grumbullimin të dhënave dhe peshimin e mbetjeve në të 61 bashkitë (Agjencia Kombëtare e Mjedisit, 2022) me qëllim rritjen e ndërgjegjësimit për sasinë e mbetjeve dhe reduktimin e mospërpunimeve midis mbetjeve të vlerësuara dhe atyre të peshuara. Të dhënat e mbetjeve të marra përmes këtij ushtrimi peshimi në Shqipëri për vitin 2022 tregojnë për një sasi të madhe

mbetjesh për bashki dhe një gjenerim të konsiderueshëm mbetjesh për frymë. Megjithatë, duke pasur parasysh se të dhënat për të gjitha bashkitë u mbledhën vetëm për një vit dhe strukturat teknike ndryshojnë në mënyrë të konsiderueshme në nivel lokal, ato ndryshojnë ndjeshëm nga të dhënat administrative.

Rreth 89% e popullsisë u shërbye nga shërbimet e grumbullimit të mbetjeve në Shqipëri në vitin 2022, kryesisht në zonat urbane (INSTAT, 2022), shumë më pak se mesatarja e BE-së prej 98% (Eurostat, 2023). Shërbimet e grumbullimit dhe trajtimit të mbetjeve financohen nëpërmjet tarifave të menaxhimit të mbetjeve të paguara nga familjet dhe kompanitë private, por shumat aktuale mbeten të ulëta dhe të pamjaftueshme për të siguruar pajisjet e duhura të grumbullimit (kontejnerët dhe kamionët) (MTM, 2020).

Menaxhimi i mbetjeve bashkiake është përgjegjësi e bashkive në Shqipëri, përcaktuar nga ligji organik për vetëqeverisjen dhe ligji kuadër për menaxhimin e integruar të mbetjeve. Bazuar në legjislacionin, komunat janë përgjegjëse për miratimin e planeve të menaxhimit të mbetjeve të cilat duhet të përputhen me planet rajonale dhe kombëtare dhe të transpozojnë të gjitha kërkesat ligjore në masa. Menaxhimi i mbetjeve bashkiake mbetet një sfidë në Shqipëri. Ndarja e mbetjeve komunale në burim dhe infrastruktura përkatëse është pothuajse inekzistente, pavarësisht nga detyrimi ligjor. Në vitin 2022, metoda kryesore e menaxhimit të mbetjeve bashkiake (mbi 70%) është hedhja në vend-depozitime (landfille), ndjeshëm mbi normën e Bashkimit Evropian (23%) (Eurostat, 2021). Megjithatë, disa projekte pilot janë duke u zhvilluar për të filluar grumbullimin e ndarë të mbetjeve në disa qytete shqiptare (në veçanti për letër dhe karton, aluminin, plastikën dhe bio-mbeturinat). Për më tepër, qeveria raporton se kohët e fundit janë ngritur tre fabrika kompostimi (Cërrik, Roskovec dhe Belsh) dhe vetëm tre objekte të rikuperimit të materialeve (Sarandë, Himarë dhe Përrenjas) po funksionojnë në të gjithë Shqipërinë, me dhjetë impiante shtesë që do të hapen në vitet e ardhshme.

Shumë bashki në vend kanë miratuar ose janë në proces të zhvillimit të planeve lokale të menaxhimit të mbetjeve. Megjithatë, miratimi i këtyre planeve shoqërohet me sfida dhe komplekse, kryesisht të rrjedhura nga mungesa e planeve rajonale të miratuara të menaxhimit të mbetjeve dhe planeve të zonave të mbetjeve. Kjo mungesë e planeve rajonale shton vonesat dhe pasigurinë në proces.

Edhe pse më të larta se në ekonominë e tjera rajonale, normat e riciklimit të mbetjeve bashkiake në Shqipëri janë të ulëta (17% në 2022) krahasuar me mesataren e BE-së (49% në 2021) (Eurostat, 2021) dhe shumica e plastikës mbledhet për riciklim nga sektori informal. Pesë impiante riciklimi janë në funksionim në landfillet e Bushatit, Korçës dhe Vlorës dhe po vazhdojnë planet që impiantet të ngrihen në landfillet e tjera. Edhe pse në landfillet sanitare dhe në inceneratorin e Elbasanit mbledhja për riciklim kryhet nga personeli i punësuar për ta bërë këtë, pjesa më e madhe e mbetjeve të riciklueshme ende grumbullohen nga mbledhësit informalë të mbeturinave nga vend-depozitimet dhe kazanët e plehrave dhe shiten në industrinë e riciklimit (OECD, 2021).

Në Shqipëri ka më shumë se 30 kompani private riciklimi (pjesë e Shoqatës së Ricikluesve të Shqipërisë). Vlera e tregut të investimeve të industrisë vlerësohet të arrijë në rreth 230 milionë EUR. Kapaciteti i kombinuar i përpunimit të këtyre kompanive është rreth 500,000 ton/vit, gjë që është më se e mjaftueshme për të përpunuar të gjitha mbetjet e riciklueshme të gjeneruara në vend. Megjithatë, për shkak të mungesës së lëndës së parë, kompanitë kanë raportuar se punojnë në rreth 25% të kapacitetit të tyre prodhues, duke ricikluar rreth 10% të totalit të mbetjeve bashkiake të gjeneruara (Ministria e Turizmit dhe Mjedisit, 2020).

Shumica e mbeturinave bashkiake hidhen në landfille jo-sanitare, disa prej të cilave menaxhohen nga bashkitë dhe të tjera janë të paligjshme. Këto vend-depozitime shpesh janë keq-projektuar, menaxhuar dhe operuar, duke paraqitur kërcënime serioze për shëndetin e njeriut dhe mjedisin. Mbeturinat zakonisht nuk janë të paratrajtuar, dhe djegia e hapur e mbeturinave ndodh ende, edhe pse e paligjshme.

Plastika në Shqipëri vlerësohet si një fushë prioritare me rëndësi të lartë politike. Shqipëria është gjithashtu një nga ekonominë me sasi të mëdha mbetjesh të keq menaxhuara, duke kontribuar në një rrjedhje të lartë të mbetjeve plastike (shpesh të pa trajtuara) në pellgun Adriatik-Jonian, që shkon në 20 kg për person në vit (Banka Botërore, 2020), me mbeturina nga peshkimi dhe transporti detar në detin Adriatik që e përkeqësojnë më tej problemin. Kjo mund të rezultojë në ndotje plastike dhe rrjedhje nga mbetjet plastike të keq menaxhuara,

të cilat kanë pasoja të rëndësishme negative mjedisore dhe mund të dëmtojnë natyrën dhe ekosistemet, duke përfshirë ekosistemet detare dhe shëndetin e njeriut. Aplikimet më të rëndësishme të plastikës në Shqipëri janë paketimi, tekstilet, ndërtimi dhe peshkimi. Përdorimi i plastikës, në veçanti i produkteve plastike me një përdorim, është përqësuar gjithashtu nga sektori në rritje i turizmit.

Shqipërisë do t'i duhet të zbatojë detyrimet dhe objektivat kombëtare që lidhen me plastikën. Pikërisht, Plani Kombëtar për Menaxhimin e Integruar të Mbetjeve (2020-2035) parashikon objektiva specifike për rikuperimin e mbetjeve plastike të paketimit (10% deri në vitin 2025, 12% deri në vitin 2030 dhe 22.5% deri në vitin 2035). Shqipërisë do t'i duhet gjithashtu të harmonizojë kuadrin e saj rregullator me legjislacionin e Bashkimit Evropian (BE) për plastikën, në përputhje me negociatat e saj të anëtarësimit në BE.

Praktikat aktuale të menaxhimit të mbetjeve përballesh me disa çështje të cilat janë të lidhura me traditën, infrastrukturën, qeverisjen e sektorit, financimin, dhe veçanërisht ndërgjegjësimin e publikut. Sistemet për grumbullimin dhe heqjen e mbeturinave janë si të papërshtatshme, ashtu edhe të paefektshme.

Kjo mungesë efikasiteti rezulton në praktika të paefektshme të menaxhimit të mbetjeve. Përveç kësaj, pa informacion të besueshëm, bëhet e vështirë të marrësh vendime të informuara rreth zgjedhjes së grumbullimit dhe hedhjes së mbeturinave. Kjo mungesë informacioni pengon aftësinë për të zbatuar strategji efektive të menaxhimit të mbetjeve. Për më tepër, ka një mungesë të praktikave dhe protokolleve të vendosura për trajtimin e mbetjeve në një mënyrë të përgjegjshme për mjedisin.

Përveç kësaj, burimet e pamjaftueshme financiare dhe teknike të caktuara për menaxhimin e mbetjeve përbëjnë një sfidë të rëndësishme. Pa burimet e duhura, bëhet e vështirë të përmirësohet infrastruktura e menaxhimit të mbetjeve dhe të zbatohen metoda efektive të trajtimit të mbetjeve.

Në përgjithësi, ka një mungesë mirëkuptimi midis publikut rreth dëmeve të shkaktuara nga hedhja e papërshtatshme e mbeturinave. Rritja e ndërgjegjësimit rreth këtyre çështjeve është vendimtare për rritjen e mbështetjes dhe nxitjen e ndryshimeve pozitive në praktikat e menaxhimit të mbetjeve. Edukimi rreth ndryshimeve klimatike, parandalimit të mbetjeve dhe strategjive 3R (Reduktim, Ripërdorim, Riciklim) është tashmë në kurrikulat shkollore në Shqipëri. Fushata më e shquar në reduktimin e plastikës është realizuar nga MTM mbi ndalimin e qeseve plastike me një përdorim. Fushata u mbështet gjerësisht nga komuniteti i donatorëve dhe shoqëria civile. Megjithatë, ekziston nevoja për rritjen e ndërgjegjësimit të publikut lidhur me efektet e dëmshme të menaxhimit të dobët të mbetjeve.

Përfundime:

- Shumica e mbeturinave bashkiake dërgohen ende në landfille. Sasitë në rritje të mbetjeve bashkiake dhe menaxhimi i papërshtatshëm i tyre çojnë në ndotjen e mjedisit.
- Legjislacioni dhe objektivat për mbetjet, po përshtaten gjithnjë e më shumë ose po frymëzohen nga direktivat e BE-së.
- Të dhënat mbi prodhimin dhe menaxhimin e mbetjeve janë kryesisht të pamjaftueshme, megjithëse shumë nisma janë në fuqi për të përmirësuar cilësinë e të dhënave.
- Ka një nevojë urgjente për të ngritur dhe investuar në sisteme të grumbullimit të ndarë dhe infrastrukturë riciklimi për të përfutur mundësinë për të rimarrë burimet e vlefshme.
- Objektivat për mbetjet bashkiake, kryesisht për riciklimin por edhe për grumbullimin dhe reduktimin e sasive të depozituara në landfille, janë vendosur në legjislacionin, strategjitë dhe programet e mbetjeve, duke përafuar ato të vendosura nga BE. Në disa raste, kjo rezulton në objektiva ambicioze në krahasim me situatën aktuale dhe kapacitetin për ndryshim. Masat e zbatuara me qëllim arritjen e objektivave janë përgjithësisht të dobëta, veçanërisht për objektivat e riciklimit.
- Sfidat kryesore përfshijnë mungesën e burimeve financiare dhe stafit, bashkëpunimin e pamjaftueshëm ndërinstitucional dhe zbatimin e dobët të legjislacionit për mbetjet. Vepërimtaritë e paligjshme, nën standard dhe informale pengojnë financimin dhe funksionimin e duhur të infrastrukturës ligjore dhe përmirësimin gradual të saj. Vendi do të përfitonte nga tarifa që janë më mirë të strukturuar për të mbuluar kostot e plota të grumbullimit dhe menaxhimit të mbetjeve dhe zbatim më të efektshëm.